

Türelmetlenség

Jurij Trifonov történeti regénye a *Narodnaja volja* hőseiről — akiket Lenin az orosz forradalmárok második nemzedékének nevezett (a történelemben utat nyitó nemesi forradalmárok: a dekabristák után) — folytatásokban jelent meg 1973 elején a *Novij mir* című moszkvai folyóiratban. A regényt azóta több nyelvre lefordították. A könyv sikere, szovjetunióbeli és külföldi visszhangja szinte-szinte bizonyossággal jelzi, hogy olyan mű született — középpontjában Sztyepan Zseljabov és Szofja Perovszkaja alakjával — a múlttól, ez esetben a forradalmi múlt immár évszázada mögöttünk maradt eseményeiről, amely mint műalkotás és mint filozófiai meditáció a legközvetlenebbül szól a jelenhez.

Trifonovnak sikerült az orosz történeti regény felállítására magas mércét elérnie, s egyben ezt a műfajt, amelynek annyian és olyan nyomós érvekkel keltették halálhírét, legnagyobb hagyományainak teljes tiszteletben tartásával formájában és mondanivalóiban megújítania, huszadik századivá tennie.

Ennek az elliptikusan tömör regénynek nagy formai és eszmei gazdagságát aligha érzékelteti az a viszonylag rövid szöveg — részlet a zárófejezetekből —, amellyel az olvasó az itt következő lapokon megismerkedhet. De bizonyára alkalmas arra, hogy egy nagy jelentőségű alkotás keletkezésére figyelmeztessen, és jó előre felkeltse az érdeklődést e regény fordítása iránt, amely remélhetőleg nálunk sem késik soká.

M. I.

A lakás, amelyet Vera és Iszajev bérelt a Végrehajtó Bizottság ülései számára, a Voznyeszenszk sugárúton volt. Három nagy, kényelmetlen, mindig hideg szoba, kevés bútor, rossz kályhák; különösen hideg volt azon az estén — kint az utcán dermesztő fagy uralkodott —, amikor dértől boritva megérkezett Iszajev, és furcsa mosollyal egy összecsavart papírlapot mutatott az asztal körül ülőknek: — Mit gondolnak, uraim, kitől érkezett levél?

Eppen komor, nem túlságosan vigasztaló beszélgetés folyt a felkelés-kísérletek lehetőségéről, és senkinek sem volt kedve más témához, így nem reagáltak Iszajev különben sem világos célzására. Csak Andrej kérdezte mogorván:

— Kitől?

— Nyecsajevától — mondta nyugodtan Iszajev, és letette a papírt az asztalra. — A Péter-Pál erődből.

— Nyecsajevától? Micsoda bolondság? Hát életben van? Róla van szó? Szergej Gennagyijevics? Aki olyan vihart váltott ki? Akit Hercen, Bakunyin, Ogarev, Marx ismert? Akit elátkoztak? Aki monstrum volt, szörnyeteg, a cár első számú ellensége? És aki, miután húsz évi kényszermunkára ítélték, nyomtalanul eltűnt nyolc évvel ezelőtt az ismeretlenségben, a kazamaták mélyén?

— Igen, uraim, Nyecsajev az Alekszejev-bástyában van. Él, nem törték meg, harcol, tele grandiózus tervekkel, és üdvözlét küldi a Végrehajtó Bizottságnak. Novemberig a bástyában Nyecsajeven kívül csak egyetlen fogoly volt, egy titokzatos, bomlott agyú elítélt, de novemberben ebbe a bástyába zárták Leon Mirszkijt, majd Sztyepan Sirajevet, akivel Nyecsajevnek sikerült kapcsolatot teremtenie. Sztyepan egy Nyecsajev hatása alatt álló katonával elküldte a Végrehajtó Bizottsághoz intézett levelet gimnáziumi barátja, Dubrovin címére. Jevgenyij Dubrovint, a medikus hallgatót Andrej jól ismerte a munkás-körökből. Dubrovint pedig átadta Nyecsajev levelét Iszajevnek, aki kollégája volt, az Orvosi-Sebészeti Akadémián. Ezen az úton jutott el a levél ide.

A levél meghökkentő volt nyíltságával és tárgyilagos hangjával. Nyecsajev azt kérte, pontosabban, nem kérte, és nem is követelte, hanem javasolta a Bizottságnak, hogy intézkedjék kiszabadításáról. Nem volt benne egyetlen fölösleges szó, semmi ömlengés, érzélgés, hangos frázis, megbánás, öngizolás, célzás a múlt-ra. Lehetséges, hogy nem sejtette, milyen gyűlöletes lett neve a fiatalok körében. Igaz, hogy tíz év telt el az első pör óta, amikor még nem ő maga, hanem a nye-

csajevisták álltak bíróság előtt. De Nyecsajev neve akkor vált első ízben híressé. Most egyszerűen és pontosan, ugyanolyan stílusban, ahogy a híres „Kátét” írta, Nyecsajev javaslatokat tett a cselekvésre. Az őrség katonái befolyása alatt állnak. Sokéves munkával — s milyen munka volt, milyen makacs, kitartó beszélgetések! — sikerült meggyőznie őket. A legnagyobb részletességgel közölt minden, az erődre vonatkozó adatot: a csapatok és a fegyverek mennyiségét, a katonák és a tiszték számát, a helyiségek beosztását, mi hol van. Az egyedüli, amit kér: a külső segítség. Kész-e a Végrehajtó Bizottság segíteni Nyecsajevnek?

Andrejnek pedig eszébe jutott Ogyessza, a második év utáni nyár, az erő és a siker érzése, „teljes ösztöndíj”, július, fürdés, és reggelenként rohanás a városi könyvtárba, a *Pravityelsztvennij vesztnyik*ért. Abban jelentek meg a beszámlók a pórról. És minden összefüggött azon a nyáron: az éjszakák, a leánykák, a verekedések a rakparton, és reggelenként a petersburgi egyházi iskola vallástanárának, Szerzej Nyecsajev ivanovói kispolgárnak ijesztő, vonzó s egyben elriasztó alakja. „Szervezetet” teremtett. Csalt, hazudott, másnak adta ki magát, mint aki volt, senkinek nem mondott igazat, megzavarta az emigránsok fejét, még a szegény Herzenét is halála előtt, pénzt csalt ki tőlük, misztifikált, hamisított cédulákon azt állította, hogy viszik a Péter-Pál erődbe, elterjesztette a hírt, hogy sikerült megszöknie az erődből, kiugorva az árnyékszék ablakán. Hirtelen megjelent külföldön, gyilkolt, vérszerződéseket kötött, s mindezt azért, hogy földig lerombolja ezt a gyűlöletes rendet!

Eszébe jutott, hogyan csente el a könyvtárból a *Pravityelsztvennij vesztnyik*nek azt a számát, amelyben *A forradalmár kátéja* megjelent, *A szervezkedés általános szabályai* vagy valami hasonló címmel, és azt hangosan felolvasták, vagy Miska Trigoni, vagy Zaszlavszkij lakásán. Nem tudták pontosan, ki írta a „Kátét”, egyesek azt mondták, hogy maga Nyecsajev, mások pedig, hogy az emigránsok, Bakunyin. Ezt az írásművet a nyecsajevisták papírjai között találták. Milyen hadakozás! Milyen harci kiáltás: „A forradalmár — elítélt ember. Nincs saját érdeke, ügye, érzése, hajlama... Csak egyetlen tudományt ismer — a pusztítás tudományát... Megveti a közvéleményt... Megveti és gyűlöli a társadalmi erkölcsöt... A rokonság, a barátság, a szerelem, a hála, sőt maga a becsület minden gyengítő érzését el kell hogy fojtssa benne a forradalmi ügy kizárólagos, hideg szenvedélye.” ...Ezek a vas-sorok, amelyek annyi zajt és szidalmat váltottak ki, bevésődtek az ember emlékezetébe. Természetesen! Egyesek ezt mondták: „Provokáció, melyet azért rendeztek, hogy meggyűlöltessék a társadalommal az ifjakat”, „Nyecsajev mániakus”, „Nyecsajev vakmerő ember: kimondja azt, amiről mások félnek nyíltan beszélni”, „Aljas gazember! Csábító!” Hát a társadalom nevezetes felosztása hat kategóriára!...

Tíz éve annak, hogy a *Pravityelsztvennij vesztnyiket* olvasta, de néhány ki-fejezésre, például „rátenni kezünket mocsos titkaikra”, amelyek akkor meghök-kentették, szó szerint emlékezett. A forradalom tiszta, szent ügy — és hirtelen „valamilyen barmok titkai”? Idegen mocsokban turkálni? Valakit rabunkká tenni? Hiszen mindent a mocsok és a rabság ellen teszünk! A negyedik kategóriában voltak a becsvágyó emberek és a liberálisok, akiket zsarolással szintén kézbe kellett venni... az ötödikben a forradalmi fecsegők, doktrinérek, akiket szintén be kellett vonni az akcióba... és végül a hatodik kategória, amely Ogyesszában a legzajosabb vitákat váltotta ki — a nők. Ha jól emlékszük, azokat a „Káté” három csoportra osztotta. Az első a nem gondolkodó, lélektelen nők, akikkel úgy kell elbánni, mint a férfiak harmadik és negyedik kategóriájával; a második a forró fejű, odaadó nők csoportja, akik azonban még nem egészen megbízhatók, őket úgy kell felhasználni, mint az ötödik kategóriájú férfiakat; és végül azok a nők, akik egészen velünk tartanak. Ezeket drága kincsünknek kell tekinteni, akiket nem nélkülözhetünk.

Mindez közelebb volt, nem Karl Moorhoz, nem a dekabristákhoz, nem a nemeslelkű, acélos jellemű Rahmetovhoz, hanem egy könyveskéhez, amely két évvel azelőtt jelent meg oroszul: Machiavelli *A fejedelméhez*. Sokakat azonban nem annyira az e könyveskére emlékeztető szavak riasztottak el, hanem a barlangról, a gyilkosságról, az áldozat nyakára kötött tégláról szóló beszámolók. Oda-csalták, öten rávetették magukat. Nyikolajev ezt kiáltotta: „Ne engem, ne engem!” A sötétben fojtották meg. Ivanov megharapta Nyecsajev kezét. Nem megtorlás az árulásért, hanem kisszerű leszámolás és — vérszerződés. Azért volt szükség vére, hogy egymáshoz kösse őket. Azt mesélték, hogy az egyik bebörtönzött nyecsajevista ajánlatot tett: megkeresi s megöli Nyecsajevét. Mindnyájan gyűlölték. A tárgyaláson senki egyetlen jó szót sem mondott róla. Bár egyesek csodálták rendkívüli képességeit: bírta az álmatlanságot, páratlan munkaképességgel rendelkezett, és végtelenig menően elszánt volt. Alekszandrovszkaja, aki nem győzte

eléggé mocskolni, mégis ezt mondta róla: „Az a meggyőződése, hogy a legtöbb ember, ha kiút nélküli helyzetbe hozzák, képes bátran, vakmerően viselkedni.“

Valóban ez volt a feladata, célja, szenvedélye: kiút nélküli helyzetbe hozni az embereket. Két év múlva híre jött, hogy Nyecsajevet Svájcban letartóztatták, és mint köztörvényes bűnözőt kiadták az orosz kormánynak. Erről részletesen mesélt Verocska, aki akkor Zürichben tanult. Nyecsajev Svájcban hol Ogarevnél lakott, hol Mazzini ügynökeinél. Cégtáblafestésből élt, és egy provokátor adta a rendőrség kezére. Az orosz diákok pedig, akik jól emlékeztek a Nyecsajev-pörre, egyáltalán nem rokonszenveztek vele, és meg sem kísérelték, hogy kiszabadítsák. Pétervárott bíróság elé állították. A tárgyaláson Nyecsajev keményen, kihívóan, engedetlenül viselkedett. Húszévi bányarabságra ítélték, és amikor kivették a tárgyalóteremből, ezt kiáltotta: „Éljen a Zemszkij szobor!* Le a despotizmussal!“ Ezután eltűnt szem elől. Jött a nép közé menés ideje, kiábrándulás, lázadás, trogloditák, „Föld és szabadság“, Zaszulics merénylete, az egész világot megrázó, hangos pörök, és Nyecsajev valahol ismeretlen poklok mélyén szenvedett. Azonban a levele után ítélve nemcsak szenvedett, hanem szüntelenül harcolt is börtönőreivel. Reménytelenül harcolt, siri ismeretlenségben és sötétben, egyszerűen természeténél fogva, neki élni, lélegzeni, elégni — egyet jelentett a harccal. Megpofozta Potapov rendőrfőnököt, aki arra szólította fel, hogy tegyen szolgálatokat a rendőrségnek. A pofontól a tábornok orrán-száján megindult a vér. Nyecsajevet összeverték, megnyomorították, megbilincseltek. Két éven át a falba kovácsolt láncon tartották. És kint erről senki semmit nem tudott. Mindent kibírt, szakadatlanul küzdött, túlélte fő kínzóját, Mezenecvet, és most nem könyörög, nem vinnyog, hogy mentse meg, hanem nyugodtan, józanul írja: „Ha a Végrehajtó Bizottság lehetségesnek tekinti...“

Andrejnek eszébe jutott, hogy régi barátja, Feliks Volhovszkij — akire éppen azért figyelt fel, mert nyecsajevista volt, és vádlott a pörben, Ogyesszában pedig rendőri felügyelet alatt állott —, ezt mesélte róla: „Sovány, gyermekien szakálltalan emberke, szürke arcú, körmei lerágottak, szája szakadatlanul görcsösen remeg. És ennek a jelentéktelen külsejű embernek az akaratereje mégis gigászi, hipnotizáló!“

— Mi gondolkoznivaló van ezen? — mondta Vera. — Természetesen mindent meg kell tennünk a megmentésére.

Andrej elmosolyodott.

— Verocska, eszembe jut, hogy milyen dühödten mocskoltad Lipeckben. Nekem kellett téged csillapítanom.

— Most is felháborítanak a tettei, és nagyon jól tudod, Tarasz, hogy nem ismerek nagyobb sértést annál, mint ha valakit nyecsajevistának nevezek. De meghajlok hősiessége és szenvedései előtt!

Bászka, aki sokat tudott Nyecsajevről bakunyinista barátnője, Lipa Kutuzova-Kafiero elbeszéléseiből, Vera segítségére sietett. Természetesen segíteni kell, de nem szabad megfélemlíteni arról, hogy mindenki elítélte, még Bakunyin is, aki jezsuitának, banditának nevezte. És hogyan csalt ki pénzt Ogarevtól, a Bahmetjev-alap utolsó maradványait? És hogyan próbálta félrevezetni egyes ismerőseinket? Tisztára női viselkedés: egy halomba mindent, a fontosat és a mellékest is, s mindent egyformán fájlalni. De Szonja különbözött mindenkitől.

— Most mindez nem számít — mondta. — Azok után, amiket megtudtunk.

— Elsősorban ez! — kapott rajta Andrej. — Másodsorban: két-három évvel ezelőtt valóban távol állottunk tőle, jogunk volt a felháborodásra, most azonban, drága barátaim, érezhetően közeledtünk hozzá.

— Hogyan?

— Miket beszélsz!

— Bizonyítékokat! Ilyen vádakkal nem szabad csak úgy dobálózni!

— Uraim, mi majdnem megvalósítjuk a programját. A „Katé“ azt mondta, hogy a forradalmárnak mindenhová be kell hatolnia, minden társadalmi rendbe, az úri házakba, a katonai körökbe, az irodalomba, a Harmadik Ügyosztályba, még a Téli Palotába is. Jól emlékezem, mivel ez a rész akkor megrázkélt, és dajkamésének tartottam. Most már tudjuk, hogy ez egyáltalán nem mese, hanem egészen megvalósult: behatoltunk a tisztak, az irodalmárok közé, van ügynökünk a Láncozónánál, és ez megfordult a Téli Palotában is.

— Tarasz, képes lenni megölni egy embert? — kérdezte Vera. — Nem árulót, nem kémeket, nem ellenséget, hanem egyszerűen azért, mert a halála bizonyos hatalmat adna a kezébe?

— És mire kell a gyilkosnak az a bizonyos hatalom? Talán a közjóért, talán

* A zemsztvók (nemeselek helyi képviselője, önkormányzata) országos gyűlése.

azért, hogy e hatalom birtokában rendet teremtsen a földön? Hiszen az egyik legközelebbi vasárnapon ki akarjuk végezni a cárt, aki pedig nem kém, nem áruló, nem személyes ellenségünk, de azt reméljük, hogy kivégzésével bizonyos hatalomra teszünk szert a történelem fölött, és megfordíthatjuk az orosz Fortuna szekerét. Oroszország boldogulásáért gyilkolunk. Ebben áll az egész tragikus bonyolultság: békés virágzásról álmodunk, és kénytelenek vagyunk ölni, a Zemszkij szoborra főrekszünk, hogy másokat szavakkal győzhessünk meg, magunk pedig bombákat készítettünk, hogy dinamittal győzzünk meg.

— Bocsánat, Különböző dolgokat hasonlítasz össze: a boldogtalan Ivanov meggyilkolását a cáréval.

Egyedül Vera ellenkezett, erőtlenül. A férfiak hallgattak.

— A méretek különbözők. A modell azonos. Mi is értelmetlen gyilkosságokkal kezdtük. Valamilyen Gorinovics, valamilyen bamba Gejkin meggyilkolásával... És ha Szergej Gennagyjevics nem volna most a várbörtönben, itt ülne velünk, s keze éppoly fekete volna a dinamittól, mint Grisa Iszajev keze.

Az egyik férfi komoran megszólalt:

— Elég az elméletekből! Szorit az idő. Döntsünk: mi a teendő, hogy megmentsük? Szükségünk van rá. Nincs emberünk.

Úgy döntöttek, hogy Nyecsajev és Sirajev kiszabadítását a katonai szervezetre bízzák, az akció élére Andrejt és Szuhanovot állítják. Minden ment a maga rendjén. Nyirkos ködökkel nem túlságosan fagyos január köszöntött be. Az akna mind mélyebbre jutott, mind több föld halmozódott fel a hátsó szobában az üres kádakban és a padlón, gyékénnyel és koksszal letakarva. Január vége felé egyik katasztrófa a másikat követte: huszonnegyedikén letartóztatták Fridenszont. Egy nappal később az ő lakásán rendőri csapdába került Barannyikov. Ugyanazon a napon Szemjon lakásán letartóztatták Kolodkevicset, január 28-án pedig bekövetkezett a legsúlyosabb csapás. Kolodkevic lakásán rendőri csapdába futott Nyikolaj Vasziljevics Kletocsnyikov. Négy nap alatt a párt legjobbjai buktak le. Mit jelentett ez? Nyilván, nemcsak a párttagok gondatlanságát. Bár abban sem volt hiány. Megszokták, hogy Dvornyik mindnyájuk biztonságáról gondoskodik, Kletocsnyikov pedig idejekorán figyelmeztetett mindenkit. De Dvornyik eltűnt, Kletocsnyikov meg elvesztette mindenhatóságát, mivel most már a városparancsnokságnak is joga volt házkutatásokra és letartóztatásokra, oda pedig Kletocsnyikov nem juthatott be. Így aztán sorra buktak le az emberek; egyik csapda a másikat követte, valamilyen ördögi kísértetjárás. Volt éjszaka, amikor Andrej és Szonja egyetlen pillanatra sem hunyta le szemét, találgatták, próbálták megérteni, honnan fúj ez a pestises szél. Szonja követelte, hogy Andrej ne járjon tovább könnyelműen a városban, ne menjen kocsmákba, ne találkozzék reneteg ismerős és ismeretlen emberrel. Andrej megígérte, abbahagyja. Csak az marad, ami a legfontosabb: az aknaásás, a várbörtön, a bombavető. De tudta, hogy nem tarthatja be ígéretét. Hát ki, ha nem ő? Az emberek száma katasztrófálisan csökkent. Újra számolták, számolták, hogy ki is maradt meg. Iszajev és Kibalcsics, ők ketten a dinamitnál. Bászka és Bogdanovics a boltban. Gyesz, Szonja, Vera, Anja Korba, Marja Nyikolajevna, a nővére, a nők megmaradtak, de férfi harcos szinte egy sem. Petyerkát, a párt bérkocsisát egyidőben tartóztatták le Kletocsnyikovval. Lev Zlatopolszkijt a következő napon. Tehát maradt: Florenko, Szablin, Szuhanov, Langansz, a beteg Frantszoli... És néhány nem egészen kipróbált újonc: Liszakov, Tyimoha, Grinyevickij, Podberszkij. Anja is küldött egy nyurga kamaszt.

De mindez már nem számított. Amikor a szimpatizánsok erőt vették számba, az eredmény ötszáz volt. Még csak gondolni sem lehetett felkelésre. De ebből az ötszázból akad-e legalább tíz ember egy akcióra?

Andrej azon az álmatlan éjszakán ezt mondta:

— Tudod, Szonja, semmi sem állíthat meg bennünket, még akkor sem, ha mi akarnánk önmagunkat megállítani.

Az egész Vlagyimir utcát betöltötte a tömeg. Lassan hömpölygött a Nyevszkij felé. Lehetetlen volt átmenni az utca másik oldalára. Andrej a Ligovkáról jött vissza, ahol Podberszkijjel volt találkozója a Bizottság lakásán, és nagyon sietett. Különbözen most mindig sietett. Leszokott az alvásról. Néha napközben szenderült el váratlanul valahol, egy szobában, a széken. Most megértette, miért csodálkozott Nyecsajevnek azon a képességén, hogy megvolt álom nélkül: akár-csak Andrej, nem tudott aludni, s ez volt az állandó, természetes, szüntelen állapot, mivel valamit meg kellett élniük. A tömeg lépésben haladt, sűrűn, furcsa némaságban. A fejek fölött babér- és pálmakoszorúk lebegtek. Mi volt ez? Talán temetés? Igen, hirtelen eszébe jutott: meghalt Dosztojevszkij. Két nappal

azelőtt hallotta valakitől, talán Szablintól. Dosztojevszkij egy házban lakott Szemjonnal és Marja Nyikolajevnával. Szemjon mesélte: néha látta őt a lépcsőházban, a ház mellett, és egyszer beszélt is vele valami madarakról. Szemjon kenyérmorzstát szórt a madaraknak egy fagyos napon. Íme, már egy hete, hogy eltűnt. Marja Nyikolajevnának már annyiszor sikerült megmenekülnie, hála kitűnő szimatának. Most is szerencsére idejekorán eltávozott ebből a lakásból. Rögtön azután ott tartóztatták le Kolodkevicset. De hogyan juthatna át az utca másik oldalára?

A tömeg lassította lépteit, megállott. Andrej felment egy bejárat kőlépcsőjére, és elnézett az oszlop eleje felé. Ott magasra emelték a koszorúkat és egy fekete-sárga zászlót; kórus hallatszott. Világos, ködös, nem teljesen meleg nap volt. A menet megállott a Vlagyimir-templom mellett. „Miért álltak meg?” — kérdezték az emberek a tömegben. Valaki megmagyarázta: „Hogyan, hát gyászszoltárt énekelnek...” Sok volt a sápadt, komor, kisírt arc. De sok volt az egészen nyugodt, sőt valamitől elégedett arc is. Mintha azzal lettek volna elégedettek, hogy sikerült ide jutniuk és részt venniük az eseményben. Az oszlopot összefogózkodott diákok láncá vette körül. Andrej elhatározta, hogy előresiet a járdán, s megpróbálja a menetet előlről megkerülni, annál is inkább, mert az éppen állott, és az oszlop biztosan olyan hosszú volt, hogy úgymen várhatta ki a végét. Hol gyors léptekkel, hol furakodva a diákok láncá és a házfalak között, messze előre jutott, majdnem a menet élére, és lábujjhegyre állva megpillantotta a virágoktól borított és hatalmas levélkoszorútól övezett koporsót. A járdán tömegesen álltak az emberek, nézték a temetést, és találgatták, hogy kit temetnek. Andrej hallotta, hogy az egyik ember azt mondta, tábornoki rangú tisztviselőt temetnek, a másik pedig, hogy tanárt. Más helyen pedig ezt hallotta: „Egy tanárt temetnek, aki ártatlanul négy évet volt kényszermunkán...” A kényszermunkának ez az említése valamiért fájdalmasan érintette Andrejt, és gonosz kárörömmel gondolta: „Várjatok, rövidesen más temetés lesz.” Sikerült előretolokolodnia a tömegben, és igyekezett átszelni az utat a menet előtt. Ott előkelő emberek voltak, drága bundában, talán ügyvédek, professorok, irodalmárok. Sok volt a nő és az ifjú. A tömeg haladt, pontosabban úszott a Nyevszkij felé. Olyan sűrűn és szétszakíthatatlanul, hogy áthatolni ezen a megindult tömegen nemcsak nehéz, hanem egyenesen elképzelhetetlen volt. Andrej felismerte, hogy hibázott, amikor lelépett a járdáról és behatolt a menet sűrűjébe. Az magával sodorta, jobbra-balra vetette, akár a többi embert, majd hirtelen megállította, és ő ott állott minden oldalról összeszorítva, és hajladozott, mivel körülötte minden hajladozott. Akaratlanul figyelt a beszélgetésekre, és a gondolatai, amelyeket a várbástya, Nyecsajev, barátainak letartóztatása, az Orenburg kormányzóságbeli éhínség foglalkoztattak, most a nagy, ellenségesen távoli, gyűlölködő író felé fordultak. Dosztojevszkij alázatosságra intett, ugyanakkor szenvedélyesen gyűlölt: „Alázkodj meg, büszke ember, s mindenekelőtt törd meg saját büszkeségedet!” Hirtelen világosan villant meg agyában: tulajdonképpen mindketten ugyanazt gyűlölik — a szenvedést. És mindketten meghajoltak az emberi szenvedés megváltó ereje előtt, és hittek benne. Szenvadni és üdvözülni. Vagyis valahol a legtávolabbi távolban, amelyet nem ér el a tekintet, kell lennie egy olyan egyesítő pontnak, a szenvedés eltűnésének, amely felé törekszik mindegyik, a maga módján. Csakhogy az író megalázkodással akart győzni, évezredek után, márpedig nincs olyan türelem, amely ehhez elégséges volna. Nincs, és nem is lehet az emberi nemnek ekkora türelemkészlete.

A tömeg megindult. Áttörni a menet baloldalára és feljutni a járdára szinte lehetetlennek tűnt. Halk beszélgetéseket, sóhajokat, topogást, köhögést, ijedt hangokat, női sírást hallott, és szakadatlan, előlről is valahonnan hátulról is hallotta a kórust. Mindez egység volt, folyam, amely egyetlen, mindnyájuk által ismert cél felé áramlott. A kolostorba? A temetőbe? Alázkodj meg, büszke ember, és ússzál együtt a többiekkel.

De már percnyi ideje sem maradt.

Vállával előre nyomakodott, széttaszította maga előtt az embereket, hirtelen felugrott a járdára. Egy fél óra múlva, dél felé, már a Voznyeszenszkij úton volt. [...]

A kapuk kinyíltak, és Sándor cár az utászászlóalj egyenruhájában belovagolt a lovardába. A cár a zászlóalj felé fordította lovát, és intett kezével. A zenekar rázendített a himnuszra. Két percen át visszhangzott a hurrázás.

Az utászok kétszer vonultak el a cár előtt. Feltűnést keltett, hogy a parádé után Sándor mindenki másnál hosszabban beszélgetett el Chanzy tábornokkal, a francia nagykövettel.

A díszszemle után Sándor cár a Mihajlovszkij palotába hajtattott, kedvelt unokanővérehez, Jekatyerina Mihajlovnához, akinél megteázott. Negyed háromkor ismét hintójába ült, és visszaindult a palotába. Az Inzsenyernaja utcán a cári kíséret száguldva közeledett a rakparthoz. A kozákok vágtában követték a hintót. Befordultak a Jekatyerina-csatorna partjára. A rakpart üres volt, egy gyermek kosarat vonszolt a jégen, vele szemben egy tiszt ment, egy fedetlen fejű fiatalember a járda szélén állt, kezében csomaggal, és amikor a hintó vele egy vonalba jutott, a csomagot a lovak lába alá dobta.

Riszakov volt, aki akarata ellenére első lett a bombavetőkhöz: egyszerűen az történt, hogy Tyimofej Mihajlov megjíedt, és az utolsó pillanatban nem foglalta el kijelölt helyét. Reggel a cukrászdában megbeszéltek, hogy kinek hol kell majd állnia. A Szőke nő, aki az akciót irányította — Riszakov nem tudta, hogy Perovszkajának hívják, és magában Szőke nőnek nevezte —, azt az utasítást adta, hogy a helyeket minél gondosabban osszák fel egymás közt a barátság kritériuma alapján. A közelebbi barátok álljanak egymás mellett. De a bombavetőkhöz nem voltak barátai egymásnak. Csak nemrégiben ismerkedtek meg. Mindent sietve végeztek, s ugyanakkor valahogy határozatlanul, mintha álomban cselekednének, valamilyen parancsoló akarat hatása alatt. Riszakovnak úgy tűnt, mintha a Szőke nő, nagy akarati- és képzelőereje ellenére, nem magától, hanem nyomasztóan szuggesztív erőnek a hatása alatt intézkedne. A cukrászdában senki sem evett Kotyikon kívül; ezen az álnéven ismerte Riszakov Grinyevickijt. A Szőke nő ezt mondta: „Intek a zsebkendőmmel, és ez azt jelenti, hogy ki kell mennetek a csatorna partjára.“ Együtt ment Kotyikkal a Mihajlovszkij utcán, és meglátta, hogy a Szőke nő orrát törli egy fehér kendővel; erre mindketten befordultak a Jekatyerina rakpartra.

A Szőke nő már a csatorna túlsó partján volt. Intett a fehér kendővel: így jelezte, hogy a paripák befordultak a sarkon, és dübörögve, patkócsattogással, csillogva, viharosan rohantak a...

A cár sértetlenül lépett ki a hintóból. A füst szétoszlott. A gyermek, aki a kosarat cipelte a havon, halálra sebzetten sikoltott. Riszakovot megrohanták, leteperték. Odament hozzá a cár. Valaki fájdalmasan hátracsavarta Riszakov karját.

— Ki vagy?

— Gazov kispolgár.

— Jó! — mondta a cár, és arca fehérnek, téstaszzerűen dagadtnak tűnt Riszakov szemében.

Körös-körül kiáltozás:

— Fenség! Azonnal! Vissza! Gyorsan a palotába! Hálistennek, a cár nem sebesült meg.

Vajon máris hálistennek? Riszakov karját hátracsavarták. Nyakát mintha vasgyűrű szorította volna. A cár néhány lépést tett abba az irányba, ahol Grinyevickij állott. A levegőt hirtelen dörrénés rázta meg, mindent elborított a füst. Egy perc múlva a cárt az összetört hintó mögött álló szánhoz cipelték. Nagy tömeg verődött össze. Mindenki ijedten kiáltozott.

Grinyevickijt, aki a cárral együtt magát is felrobbantotta, az udvari istállók kórházába vitték, ahol nyolc óra múlva meghalt. Halála előtt kis időre magához tért, és arra a kérdésre, hogy hívják, mi a rangja, ezt válaszolta:

— Nem tudom.

A cár egy óra és húsz perc múlva meghalt a palotában. Csak néhány ember, aki tudott a cigányasszony jóslatáról, ébredt rá arra, hogy a párizsi boszorkánynak igaza lett: a cár szerencsésen túlélte a hetedik merényletet, Riszakov bombáját, amely megölt két kozákot, a gyermeket és a lovakat, de elpusztult a nyolcadik merényletben. Ez természetesen badarság, hiszen csak véletlen volt. De egy ember, egyáltalán nem jós, pontosan tudta, hogy mi fog történni ezen a vasárnapon, és három óra felé a vizsgálati fogház udvarán körbe-körbe járva — az ebéd utáni séta ideje volt — füleit a városból odahallatszó zajokra, azt remélve, hogy robbanást hall. Nem hallotta, és nem is hallhatta meg. De mégis makacsul és szenvedélyesen hallgatózott. Ezekben a percekben, ebéd után három óra felé egész lényével egyszerűen képtelen volt másra gondolni.

Andrej első vallomása letartóztatásának napján, 1881. február 27-én, pénteken, miután Donbrzinszkij ügyész örvendezve kiáltotta: „Zseljabov, hát ez maga?“, a következő rövid, sajtókező írás volt:

„Nevem Andrej Ivanovics Zseljabov, harmincéves, vallásom... (a helyet üresen hagyta), a tauriszi kormányzóság teodoszjai járásának Nyikolajevka községéből való paraszt vagyok; hazám felszabadulását szolgálom; rokonaim: apám, anyám, nővéreim, bátyám (Alekszandra, Marja, Olga, Mihajlo); mindnyájan ugyan-

abban a teodosziai járásban laknak; nős vagyok, egy fiam van; családom tartózkodási helyét nem ismerem, úgy gondolom, hogy apósomnál, Jahnyenkónál laknak a tiraszpoli járásban. Vádolt voltam a 193-ak perében, és felmentettek. A nép felszabadítását szolgáló alap tartott el. Sok álnevet használtam, ezeket felsorolni nem tartom szükségesnek. Beismerem, hogy a „Népakarat“ párthoz tartozom. Beismerem, hogy megszerveztem az alekszandrovszki merényletet, és hogy én kapcsoltam be a villamos elemet, vagyis megkíséréltem a levegőbe röptetni a cári vonatot 1879. november 17-én Alekszandrovszk közelében, ahol Cseremiszov néven laktam akkor. Pétervári lakásomat, valamint ismerőseimet nem óhajtom megnevezni. Letartóztatásomkor egy megtöltött Schmidt-Wesson 'revolvért találtak nálam néhány lövedékkel, valamint lepecsételt borítékban két oldal rejtjeles szöveget, amelyet természetesen nem kívánok megfejteni...“

Két éjszaka, hosszú idő óta első ízben, kitűnően aludt.

A harmadik, március 1-éről 2-ára virradó éjszakán nem alhatott. Éjnek idején, két óra körül hirtelen felébresztették, ráparancsoltak, hogy öltözzék fel, és elvittek a Lánchos hídra, a rendőrség központjába...

Moravszky István fordítása

BÖSZÖRMÉNYI ZOLTÁN

THÁLIA

A szélkürt összetrombitálja
nagy csordába az évszakokat.
Még egy villanás
a színpad-éjben,
dermedten áll a kiáltás,
csirázik az összevisszaság.
Bejön az ember,

két mozdulattal helyére
állítja az eget,
elrendezi a csillagokat,
kirázza a csendet,
s leereszti a függőnyt —
nyugalmát.

KAPUI ÁGOTA

BÁRMERRE IS LÉPJ

Bármerre is lépj
hűtlen leszel elhagyott lábnyomaidhoz
Bármit is szólj
hűtlen leszel ki nem mondott szavaidhoz
Bármerre is nézz
hűtlen leszel lehunytt szemű éjszakáidhoz
mert:

egyetlen lépésseddel
megcáfold bejáratlan útjaidat
egyetlen szavaddal
megcáfold hosszantartó hallgatásaidat
egyetlen nyíló tekinteteddel
megcáfold meg nem álmodott álmaidat